

УДК 378.147:373.31

С. Ю. МАСИЧ

докторант

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Педагогічна техніка є невід'ємним компонентом у структурі професійної майстерності викладача вищої школи, що потребує постійного саморозвитку і самовдосконалення викладача. Педагогічна техніка є комплексом або сукупністю вмінь і прийомів, що використовує викладач для найбільш повного досягнення цілей своєї діяльності, допомагають йому глибше, яскравіше, талановитіше виразити себе, домогтися оптимальних результатів у навчально-виховній роботі. Складовими педагогічної техніки є: техніка мовлення, техніка зовнішнього вигляду, техніка педагогічного спілкування, психотехніка. Серед шляхів оволодіння педагогічною технікою визначають: знання психології спілкування і міжособистісних відносин; знання суті мови і мовлення як засобів спілкування; знання особливостей сприйняття мовлення; знання голосо-мовленнєвого апарату людини й засобів його розвитку; володіння мімічними, мікромімічними, пантомімічними навичками; усвідомлення норм педагогічної естетики. Вдосконалення педагогічної техніки викладача вищої школи передбачає: саморегуляцію власних психічних станів; управління власним психоемоційним станом; розвиток виразності мовлення; формування акторської та режисерської майстерності.

Ключові слова: професійна майстерність, педагогічна техніка, мовлення, зовнішній вигляд, педагогічне спілкування, психотехніка, саморегуляція, саморозвиток, самовдосконалення.

Сучасні суспільно-політичні та економічні зміни в Україні зумовлюють загострення потреби у формуванні фахівця не лише як носія певних виробничих функцій, а як всебічно розвиненої соціально активної особистості, яка має фундаментальну освіту, високий рівень особистісної та професійної культури, сформовану професійну компетентність. Особливу роль при цьому відіграє особистість викладача вищого навчального закладу, який займається як підготовкою професійного працівника, так і розвитком його як особистості. Діяльність викладача є різнобічною і творчою, що зумовлює необхідність у ґрунтовній всебічній його підготовленості до неї. При цьому якість професійної діяльності викладача вишу буде визначатися продуктивністю його взаємодії і впливу на студента як суб'єкта навчання. Визначальну роль, разом із високою культурою і професійною компетентністю, відіграє професійна техніка, що сприяє підвищенню ефективності, оптимальності та оперативності його професійної діяльності.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури визначити суть і структуру педагогічної техніки викладача вищої школи та засоби її розвитку.

Аналіз наукової літератури свідчить про існування розбіжностей у підході до визначення суті педагогічної техніки серед учених. Так, існує низка праць, у яких поняття “педагогічна техніка” розглядають як: комплекс знань, умінь, навичок, необхідних педагогу для того, щоб ефективно застосовувати на практиці обрані ним методи педагогічного впливу як на окремих вихованців, так і на дитячий колектив загалом [1]; комплекс загально-педагогічних і психологічних умінь, що допомагає вчителю володіти власним станом, настроєм, емоціями, тілом, мовою [2].

Досить поширеним є визначення педагогічної техніки як комплексу або сукупності вмінь і прийомів, що використовуються викладачем для найповнішого досягнення цілей своєї діяльності, та допомагають йому глибше, яскравіше, талановитіше виразити себе, домогтися оптимальних результатів у навчально-виховній роботі тощо [3; 8]. Це комплекс умінь викладача, що сприяють його оптимальній і творчій поведінці та ефективній взаємодії зі студентами в будь-яких педагогічних ситуаціях [3].

Розробкою проблеми педагогічної техніки ґрунтовно займався І. Зязюн, який визначає її як сукупність професійних умінь, що сприяють гармонії внутрішнього змісту діяльності педагога і зовнішнього його прояву [4].

Також цікавим є визначення педагогічної техніки як інтегративної властивості особистості, яка характеризується цілісністю, що виявляється у віддиференційованості від інших властивостей і внутрішньою єдністю її складових (емоційно-вольового, змістового, поведінкового) компонентів і реалізується через уміння здійснювати педагогічно доцільний вплив на учасників навчально-виховного процесу емоційно виразними засобами [5].

Наявність широкого спектру різноманітних педагогічних ситуацій у професійній діяльності викладача вищої школи зумовлює необхідність у його творчій поведінці. Саме педагогічна техніка є тим комплексом умінь викладача, який сприяє його оптимальній творчій поведінці, тобто ефективній взаємодії зі студентами в різних педагогічних ситуаціях.

Отже, розвинена педагогічна техніка допомагає викладачеві найкращим чином виразити себе в педагогічній діяльності, розкрити у взаємодії зі студентами всі свої найкращі особистісні і професійні якості. Це, в свою чергу, сприяє зростанню задоволеності викладача від своєї професійної діяльності.

Педагогічна техніка характеризується низкою особливостей [6]. По-перше, безпосередня взаємодія викладача зі студентами робить прояв умінь педагогічної техніки значною мірою ситуативним, спонтанним, імпровізаційним. Розвинена педагогічна техніка дає змогу викладачеві швидко знайти необхідні слова, інтонацію, погляд, жест, зберігати спокій і здатність до ясного мислення, аналізу в найгостріших і несподіваних педагогічних ситуаціях. Крім того, в реальній педагогічній взаємодії всі вміння викладача в галузі педагогічної техніки проявляються одночасно. Мова су-

проводжується жестами, мімікою, рухом, неперервне самоспостереження дає можливість успішно коригувати відбір виразних засобів тощо.

По-друге, вміння педагогічної техніки мають виражений індивідуально-особистісний характер, тобто формуються на основі індивідуальних психофізіологічних особливостей викладача. Індивідуальна педагогічна техніка істотно залежить від віку, статі, темпераменту, характеру викладача, стану здоров'я, анатомо-фізіологічних особливостей. Тісний зв'язок умінь педагогічної техніки з індивідуально-особистісними особливостями викладача виявляється не лише в індивідуальній забарвленості цих умінь, а й у тому, що їх формування та розвиток безпосередньо впливає на особистість викладача.

По-третє, саме через вміння педагогічної техніки в педагогічній взаємодії найповніше розкриваються студентам моральні та естетичні позиції викладача. Буде справедливим сказати, що рівень сформованості даних умінь значною мірою відображає рівень загальної культури викладача, так би мовити, педагогічний потенціал його особистості. Якщо мова викладача бідна і неохайна, якщо він з кожного приводу дає волю своїм емоціям, відрізняється поганим смаком, естетичною глухотою, то "правильні" слова "потрібні" заходи не матимуть впливу ні на розум, ні на почуття студентів.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що вчені по-різному визначають структуру педагогічної техніки, хоча змістове її наповнення майже збігається. Так, у поняття "педагогічна техніка" прийнято включати дві групи компонентів: 1) вміння викладача управляти власною поведінкою: володіння своїм організмом (міміка, пантоміміка); управління емоціями, настроєм (зняття надлишкової психічної напруги, створення творчого самопочуття); соціально-перцептивні здібності (увага, спостережливість, уява); техніка мовлення (дихання, постановка голосу, дикція, темп мовлення) тощо; 2) вміння викладача впливати на особистість і колектив (дидактичні, організаторські, конструктивні, комунікативні вміння; технологічні прийоми висування вимог; управління педагогічним спілкуванням, організація колективних творчих справ тощо) [6].

Низка вчених визначає такі складові педагогічної техніки: *техніка мовлення* (граматична правильність, виразність, образність, гумор, техніка мовлення (постановка і тембр голосу, емоційність, переконливість, багатство інтонацій та відтінків, дикція, темп)); *техніка зовнішнього вигляду* (вміння правильно сидіти, стояти, виявляти впевненість, спокій, доброзичливість (постава, одяг, зачіска, міміка, пантоміміка, емоційна виразність)); *техніка педагогічного спілкування* (вміння слухати; ставити запитання; аналізувати відповідь; бути уважним, спостережливим; розуміти інших; встановлювати контакт; бачити й розуміти реакцію аудиторії; передавати своє ставлення до того, про що йдеться; зацікавити, захопити поясненням, розповіддю, повідомленням; орієнтуватися в ситуації); *психотехніка* (вміння створювати необхідний настрій, знімати зайву напругу, хвилюван-

ня, долати власну нерішучість і мобілізувати себе, стримувати себе в стресових ситуаціях; здатність до перевтілення, до гри, управління своїм настроєм) [3, с. 18].

Л. Рувинський визначає: *зовнішню педагогічну техніку* як сукупність таких складових: техніка мовлення (звучність, польотність, висота, темп, тембр, дикція та артикуляція); засоби зовнішньої естетичної виразності (фізіологічні – зріст, хода, статура, колір шкіри, волосся, очей; функціональні – постава, візуальний контакт, дистанція, жести, міміка, пантоміміка; соціальні – зачіска, одяг, взуття, макіяж, аксесуари); комунікативна техніка; техніка професійно-педагогічного спілкування; *внутрішню педагогічну техніку* – як техніку саморегуляції психофізичного самопочуття; техніку використання у професійній діяльності особливостей власних пізнавальних психічних процесів (уваги, уяви, пам'яті, мислення тощо). Вчений зазначає, що володіння зовнішньою та внутрішньою техніками викладачем є сходиною до успіху у його професійній діяльності, показником його педагогічної майстерності [7].

Вчені описують принципи педагогічної техніки, зауважуючи на тому, що кожен з них реалізується за допомогою конкретних прийомів, що підтримують один одне, утворюючи при цьому систему, а саме: *принцип свободи вибору*, який полягає в необхідності надання студентові право вибору, яке зумовлює, в свою чергу, почуття відповідальності за свій вибір. Цей принцип передбачає використання в освітньому процесі ситуаційних професійних завдань, ділові ігри для студентів тощо; *принцип відкритості* полягає не лише в наданні певних знань студентам, а й у відкритті їх меж, тобто ставити перед студентами такі завдання і проблеми, вирішення яких зумовлює вихід за межі дисципліни, що вивчається; *принцип діяльності*, який передбачає пропущення знань, отриманих у навчальному закладі, через діяльність, тобто оволодіння певними вміннями і навичками, прийомами. При цьому необхідно в освітньому процесі вишу створювати такі умови навчально-практичної діяльності, щоб студенти могли активно застосовувати набуті теоретичні знання для вирішення практичних завдань, що, в результаті, сприятиме наближенню навчальної та наукової роботи студентів у співробітництві з викладачами; *принцип зворотного зв'язку*, що передбачає відстеження викладачем у процесі занять настрою студентів, ступеня зацікавленості, рівня розуміння ними предмету тощо; *принцип ідеальності і високого ККД*. Будь-яка наша дія характеризується не лише тією користю, яку ми від неї отримуємо, а й певними затратами (сили, часу, грошима тощо). Цей принцип передбачає необхідність максимального використання знань, можливостей та інтересів студентів з метою підвищення результативності і зменшення витрат у процесі навчання, а також активне включення студентів в управління своїм колективом, самостійному навчанню один одного [8].

Важливим є питання оволодіння викладачем педагогічною технікою. Так, низка вчених (О. Жукова, О. Калягін, І. Погорелова) серед шляхів оволодіння педагогічною технікою визначають: 1) знання психології спілкування і міжособистісних відносин; 2) знання суті мови і мовлення як засобів спілкування; знання особливостей сприйняття мовлення; 3) знання голосо-мовленнєвого апарату людини і засобів його розвитку; 4) володіння мімічними, мікромімічними, пантомімічними навичками; 5) усвідомлення норм педагогічної естетики [8].

Вдосконалення педагогічної техніки викладача вищої школи передбачає: саморегуляцію власних психічних станів; управління власним психо-емоційним станом; розвиток виразності мовлення; формування акторської та режисерської майстерності [6]. Розглянемо їх детальніше.

Проблема саморегуляції психічних станів викладачів вищих навчальних закладів безпосередньо пов'язана з ефективністю і вдосконаленням їх діяльності. Викладачі постійно відчувають збільшення інформаційного навантаження, емоційне перенапруження і необхідність вирішення різноманітних педагогічних завдань. Усе це вимагає створення таких умов, при яких викладачі могли б управляти своїми психічними станами, тому що від них залежить продуктивність навчального процесу. Звідси необхідність стимулювати пошук науково обґрунтованих можливостей управління психічними станами і поведінкою викладачів у процесі освітньої діяльності за допомогою саморегуляції. Володіння прийомами і способами психічної саморегуляції дасть змогу викладачам управляти власними емоційними станами шляхом впливу педагога на самого себе, що і є однією з умов успішного самовдосконалення.

Результативність діяльності викладача вишу залежить від його цілеспрямованості, психолого-педагогічної культури і реалізації професійних завдань, а також психічного стану. Зміст і умови діяльності викладачів постійно змінюються – сучасна вища школа потребує активних, комунікативних, самостійних, творчих, здатних приймати рішення і домагатися відповідних результатів. Викладачі працюють в умовах підвищеної відповідальності і свободи професійної діяльності, при цьому акцент переноситься на його особистісні якості.

Успішність педагогічної діяльності залежить від сформованості системи психічної саморегуляції. Відсутність умінь і навичок психічної саморегуляції призводить до професійних деструкцій і, як наслідок, – до зниження результативності навчально-виховного процесу. Розвинена саморегуляція сприяє цілеспрямованості, професійному зростанню, концентрації уваги і зусиль на вирішенні педагогічних завдань.

Управління творчим самопочуттям у процесі спілкування зі студентами і безпосередньо перед ним – найважливіша професійна вимога до праці викладача, свободи і результативності його поведінки в аудиторії, до спілкування зі студентами тощо. Емоційне настроювання перед заняттями

як важливий компонент управління творчим самопочуттям викладача є багатоканальним, при якому можна виділити такі напрями: а) звернення до матеріалу майбутньої діяльності, пошук у ньому потрібних стимулів для творчого самопочуття; б) звернення до аудиторії, пошук у майбутньому спілкуванні з нею творчого підйому; в) обидва ці напрями реалізуються через пошук викладачем у собі необхідних почуттів і переживань, спрямованих на майбутню діяльність, інакше кажучи, педагог повинен заново захопитися давно знайомим і відчувати задоволення від майбутньої роботи з аудиторією.

У самостійній роботі викладачів щодо вдосконалення своєї промови можна виділити кілька напрямів: самоконтроль і розвиток культури мовлення, створення установки на володіння правильною літературною мовою в усіх ситуаціях мовного спілкування. Ідеться про виховання в себе звички і потреби в постійному вивченні та підвищенні власного рівня культури мовлення.

Виразності мови можна досягти шляхом її вмілого інтонування відповідно до змісту, вимови, і доречного використання образотворчих засобів мови. Також умовою продуктивної комунікативної поведінки викладача є його стиль спілкування. Важливо вивчити себе, розібравшись не лише в своїй техніці спілкування, а й з'ясувавши свою соціальну позицію в спілкуванні. Для того, щоб мова викладача була успішною, необхідно розвивати загальні психофізичні особливості особистості, що створюють передумови для успішного володіння мовленнєвими навичками і вміннями.

Викладачі знають, як важко буває утримати на заняттях увагу студентів, спонукати їх до активної, осмисленої дії. Сьогодні викладачеві особливо важко: в нього в аудиторії сидять учні космічної ери і швидкостей, вони пересичені телевізійними передачами, фільмами, музикою, інформацією. А викладачеві один на один з аудиторією треба утримати увагу студента впродовж пари і не лише утримати, а ще й проконтролювати засвоєння, здійснити навчання та виховання. Без гами естетичних почуттів не відбувається таїнство переходу досвіду викладача в досвід учня. Як домогтися цього переходу практично? Вчення К. Станіславського і його відома система відкривають можливість для вирішення багатьох проблем у підготовці викладача [6].

Висновки. Отже, педагогічна майстерність викладача вищої школи значною мірою визначає рівень професіоналізму і успішність здійснення педагогічної діяльності. Педагогічна техніка є невід'ємним компонентом у структурі професійної майстерності викладача вищої школи, що потребує постійного саморозвитку і самовдосконалення викладача. Перспективною при цьому залишається проблема вивчення шляхів і засобів розвитку педагогічної техніки.

Список використаної літератури

1. Педагогическая энциклопедия : в 4-х т. / гл. ред. А. И. Каиров, Ф. Н. Петров. – Москва : Советская энциклопедия, 1964–1968. – Т. 4. – 1998. – 912 с.
2. Якса Н. В. Основи педагогічних знань / Н. В. Якса. – Київ : Знання, 2007. – 64 с.
3. Кайдалова Л. Г. Педагогічна майстерність викладача : навч. посіб. / Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокіна, Т. Ю. Вахрушева. – Харків : НФаУ, 2009. – 150 с.
4. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – Київ : Вища школа, 1997. – 246 с.
5. Максименко І. Формування педагогічної техніки в майбутніх педагогів професійного навчання у процесі фахової підготовки / І. Максименко // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2013. – Вип. 38. – С. 57–60.
6. Краснопахтова Л. И. Педагогическая техника преподавателя высшей школы как элемент педагогического мастерства : учеб. пособ. / Л. И. Краснопахтова. – Краснодар : КубГАУ, 2015. – 97 с.
7. Учителю о педагогической технике / под ред. Л. И. Рувинского. – Москва : Педагогика, 1987. – 160 с.
8. Жукова Е. В. Педагогическая техника как один из компонентов педагогического мастерства преподавателя высшей школы / Е. В. Жукова, И. Г. Погорелова, А. Н. Калягин // Сибирский медицинский журнал. – 2009. – № 2. – С. 125–126.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2017.

Масич С. Ю. Педагогическая техника преподавателя высшего учебного заведения

Педагогическая техника является неотъемлемым компонентом в структуре профессионального мастерства преподавателя высшей школы и требует постоянного саморазвития и самосовершенствования преподавателя. Педагогическая техника представляет собой комплекс или совокупность умений и приемов, используемых преподавателем для наиболее полного достижения целей своей деятельности, которые помогают ему глубже, ярче, талантливее выразить себя, добиться оптимальных результатов в учебно-воспитательной работе. Компонентами педагогической техники являются: техника речи, техника внешнего вида, техника педагогического общения, психотехника. Пути овладения педагогической техникой: знание психологии общения и межличностных отношений; знания сути языка и речи как средства общения; знание особенностей восприятия речи; знания голосо-речевого аппарата человека и средств его развития; владение мимическими, микроимическими, пантомимическими навыками; осознание норм педагогической эстетики. Совершенствование педагогической техники преподавателя высшей школы предполагает: саморегуляцию собственных психических состояний; управления собственным психоэмоциональным состоянием; развитие выразительности речи; формирование актерского и режиссерского мастерства.

Ключевые слова: профессиональное мастерство, педагогическая техника, речь, внешний вид, педагогическое общение, психотехника, саморегуляция, саморазвитие, самосовершенствование.

Masych S. Pedagogical Technique of the Teacher of Higher Educational Institution

Pedagogical technique is an integral component in the structure of professional skills of a high school that requires constant self-development and self-improvement of the teacher. Pedagogical technique is complex or set of skills and techniques used by the teacher to the fullest to achieve the objectives of the activity, help him deeper, brighter, more talented to express themselves, to achieve optimum results in educational work, contribute to its optimum and creative behavior and effective interaction with students in any educational situations. Features

of educational technology are as situational, improvisational nature of the interaction between teacher and students; conditionality individual physiological characteristics of the teacher and others. The components of educational technology are: appliances speech; appliances appearance; teacher communication equipment; psychotechnique. Principles of educational technology are: the principle of freedom of choice, the principle of transparency, the principle of the principle of feedback, ideal principle and high efficiency. Among the ways of mastering teaching techniques determine: knowledge of psychology, communication and interpersonal relations; knowledge of the essence of language and speech as a means of communication; knowledge of the perception of speech; knowledge-voice vocal apparatus of man and the means of its development; possession of laughter, mikromime, pantomime skills; awareness of educational standards of aesthetics. Improving educational technology high school teacher involves: self-regulation of their own mental states; Management own psycho-emotional condition; development expressiveness of speech; formation of acting and directing.

Key words: *professional skills, pedagogical technique, speech, appearance, pedagogical communication, psychotechnics, self-regulation, self-development, self-improvement.*